

Szkolnictwo wyższe w Wielkiej Brytanii

Za zgodą szefa pracownicy akademicy mogą podjąć pracę zarobkową w innym departamencie lub poza uczelnią pod warunkiem, że nie będzie ona kolidować z ich obowiązkami w uczelni, lecz je uzupełniać.

Ryszard Mosakowski

Wielka Brytania jest nowoczesnym, dobrze prosperującym państwem, członkiem Unii Europejskiej, choć rozważającym stopień swojej integracji z Europą kontynentalną, pozostającym na razie poza Europejską Unią Monetarną. Kraj ten zajmuje powierzchnię 244 820 km², a liczba ludności, oszacowana w lipcu 2001 r., wynosiła 59 647 790. PKB, według parytetu siły nabywczej, osiągnął w 2000 r. wartość 1360 mld USD, a na osobę 22 800 USD. Pod względem gospodarczym rywalizuje z Francją o miano czwartej potęgi gospodarczej świata.

Fot.

Stefan

Ciechan

Wielka Brytania ma bardzo bogate tradycje w dziedzinie szkolnictwa wyższego. Dwa najstarsze uniwersytety, mające również obecnie wysoką renomę w skali międzynarodowej - Oxford i Cambridge – zostały założone w XII i XIII wieku.

STRUKTURA SYSTEMU SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

W systemie szkolnictwa wyższego Wielkiej Brytanii można wyróżnić trzy kategorie szkół: uniwersytety, kolegia uniwersyteckie oraz kolegia edukacji dalszej i wyższej.

Wśród uniwersytetów wyróżnia się „stare” i „nowe”. „Stare” uniwersytety nie kształcą na poziomie zawodowym, choć prowadzą szereg akredytowanych zawodowo studiów na stopnie akademickie. Kwalifikacje dotyczące konkretnego zawodu oraz niezbędne do jego uprawiania coraz częściej uzyskuje się w wyniku zdania egzaminów ustalonych lub akredytowanych przez ciała zawodowe. Terminem „nowe” określa się uniwersytety powstałe po 1992r. na mocy uchwalonej wówczas ustawy o edukacji dalszej i wyższej. Do kategorii kolegiów uniwersyteckich należą szkoły prowadzące krótkie studia, po zakończeniu których przyznaje się stopień akademicki, jak również różne studia na poziomie postgraduate. Niektóre kolegia mogą także oferować programy studiów na wyższe stopnie akademickie. Nie powinno się tego typu kolegiów mylić z kolegiami stanowiącymi elementy składowe uniwersytetów federalnych, jak np. Uniwersytet Londyński.

Szkoły należące do kategorii „kolegiów dalszej edukacji” także oferują niektóre programy na poziomie szkolnictwa wyższego. W 2001 r. były 182 szkoły wyższe należące do systemu szkolnictwa wyższego, w tym łącznie 95 wyższych uczelni posiadało status uniwersytetu. W roku akad. 1999/2000 we wszystkich szkołach wyższych kształciło się 1 918 970 studentów.

STRUKTURA ZARZĄDZANIA W UNIWERSYTETACH

Osoba pełniąca najwyższą funkcję wykonawczą w uniwersytecie jest zwykle nazywana wicekanclerzem. Za sprawy administracyjne na poziomie uniwersytetu odpowiada registrar – odpowiednik naszego dyrektora administracyjnego. Najwyższym ciałem kolegialnym zarządzającym na poziomie uniwersytetu jest court, w skład

którego wchodzi przedstawiciele społeczności lokalnej, organizacji społecznych i związków zawodowych, wyżsi rangą nauczyciele akademicy, przedstawiciele pozostałych pracowników uczelni i studentów.

Kolejnym, najwyższym usytuowanym ciałem jest senat, zwykle składający się z profesorów, szefów departamentów i przedstawicieli innych grup pracowniczych, takich jak pozostali nauczyciele akademicy, związki zawodowe etc. Senat podejmuje decyzje w sprawach wykraczających poza kompetencje wydziałów. Do celów administracyjnych poszczególne departamenty uniwersytetu są grupowane w szkoły lub wydziały, którymi kierują dziekani. Jest to zwykle stanowisko rotacyjne, przy czym kadencja trwa 1-3 lata. W „starych” uniwersytetach dziekani są wybierani spośród starszych rangą nauczycieli akademickich zatrudnionych w departamentach, w „nowych” dziekani są najczęściej menedżerami powoływanymi w drodze konkursu na okres 5 lat.

Wydział m.in. zatwierdza nowe programy oraz formalnie nadaje stopnie akademickie. W ramach wydziału, poza departamentami, mogą istnieć także inne jednostki administracyjne, np. szkoła języków współczesnych na wydziale humanistycznym. Studenci nie mają zagwarantowanego prawnie uczestnictwa swoich przedstawicieli w wymienionych ciałach kolegialnych. W praktyce jednak w ciałach kolegialnych wielu uczelni są reprezentowani przez 1 lub 2 przedstawicieli na prawach obserwatorów.

Inne instytucje szkolnictwa wyższego mają podobne jednostki wewnętrzne, których nazwy bywają różne, ale szkoły te mają zazwyczaj prostszą strukturę organizacyjną. Na ich czele stoi rektor, provost lub principal. Sprawami administracyjnymi kieruje registrar albo sekretarz.

STUDIA

W Wielkiej Brytanii oferowane są także studia na poziomie poniżej pierwszego stopnia akademickiego, po ukończeniu których otrzymuje się zaświadczenie albo dyplom. Zaświadczenie otrzymuje się po ukończeniu rocznych studiów stacjonarnych, które są równoważne rocznym studiom na pierwszy stopień akademicki. Uzyskanie dyplomu wymaga zwykle ukończenia studiów 2-letnich, także równoważnych 2 latom studiów na stopień akademicki. Wyższe zaświadczenia krajowe (Higher National Certificates) i dyplomy są nadawane przez Edexcel (ciało egzaminacyjne) po ukończeniu studiów 2-letnich, przy czym zaświadczenia wydawane są po ukończeniu studiów niestacjonarnych, a dyplom – po ukończeniu pełnych studiów stacjonarnych. Zgodnie z projektem reformy opracowanej przez Lorda R. Dearinga, Departament ds. Edukacji i Zatrudnienia zaproponował wprowadzenie nowej kwalifikacji zawodowej, zwanej „stopniem podstawowym” (foundation degree), uzyskiwanej po 2 latach studiów.

Studia prowadzące do uzyskania pierwszego stopnia akademickiego trwają zwykle 3 lata, ale w niektórych dziedzinach dłużej, jak np. w naukach medycznych, weterynaryjnych i stomatologicznych. Studia w dziedzinie języków obcych wymagają dodatkowo rocznej pracy lub rocznych studiów w kraju tego języka.

Oferowane przez uczelnie studia typu sandwich charakteryzują się tym, że nauka w uniwersytetach i kolegiach jest przeplatana okresami pracy. Uniwersytety mają pełną swobodę w przyjmowaniu nazw nadawanych stopni akademickich. Najbardziej powszechne to: bachelor of arts (BA) i bachelor of sciences (BSc). Znacznie rozpowszechniły się modułowe programy studiów, umożliwiające tworzenie indywidualnych programów z szeregu niezależnych modułów. Ponadto, coraz powszechniej stosuje się wyrażanie programów studiów w punktach kredytowych. Mimo że istnieje szereg rozwiązań w tym zakresie, w większości z nich 120 punktom odpowiada 1 rok studiów na pierwszy stopień akademicki, przy czym 1 punkt kredytowy stanowi 10 godz. pracy, łącznie z pracą własną studenta.

Posiadaczom stopnia bachelor oferowane są specjalistyczne lub zawodowe studia podyplomowe, trwające zwykle rok. Absolwenci otrzymują zaświadczenie lub dyplom. Wyższe stopnie akademickie (podyplomowe) otrzymuje się po ukończeniu dodatkowych studiów lub indywidualnej pracy badawczej, mogą one zawierać także obydwa elementy. Na poziomie postgraduate są przyznawane 2 rodzaje stopni: master i doktorat. Uniwersytety mogą również przyznawać wyższe stopnie honorowe (często doktoraty) wyróżniającym się osobom w życiu akademickim i publicznym lub osobom mającym szczególne zasługi dla uniwersytetu, społeczności lokalnej lub krajowej.

Stopień master wymaga minimum roku studiów stacjonarnych (najczęściej 2 lat). Wyjątek stanowią uniwersytety Oxford i Cambridge, w których stopień master of arts (MA) jest oznaką „dojrzałości”, a nie dodatkowych osiągnięć akademickich. Absolwenci tych uniwersytetów – posiadacze stopnia bachelor of arts (BA) – mogą się ubiegać o otrzymanie stopnia master of arts (MA) po wniesieniu odpowiedniej opłaty, bez potrzeby podejmowania dalszych studiów. Podanie może być złożone po upływie 7 lat od czasu immatrykulacji, w przypadku Oxfordu, a w przypadku Cambridge – po upływie 6 lat.

Stopnie doktorskie są nadawane za obszerne opracowanie zwane pracą doktorską na podstawie zespołu publikacji z danego obszaru badań. Bez względu na dziedzinę, zwykle przyznaje się stopnie doktora filozofii (PhD lub w kilku uniwersytetach Dphil), z wyjątkiem kilku dziedzin specjalistycznych, jak np. muzyka, gdzie przyznaje się stopień doktora sztuk muzycznych (doctor of musical arts, AmusD). Studenci mogą się ubiegać o stypendium umożliwiające im pracę nad doktoratem przez okres 3 lat.

Mogą być przyznawane także wyższe doktoraty uczonym o ustalonej reputacji, często w uznaniu znacznego dorobku naukowego w postaci zespołu opublikowanych prac. Nazwy wyższych doktoratów zazwyczaj lepiej niż PhD odzwierciedlają dziedzinę zainteresowań ich posiadacza. Stosowane są takie nazwy jak doctor of letters (DLitt) i doctor of sciences (DSc).

PRACOWNICY AKADEMICY

Stanowiska akademickie w szkolnictwie wyższym Wielkiej Brytanii różnią się między sobą w uniwersytetach „starych” i „nowych”. W „starych” spotykane są następujące stanowiska akademickie: profesor, reader, starszy wykładowca, wykładowca B i wykładowca A, a ponadto w kilku przypadkach stanowisko wykładowcy asystenta. Pewne obowiązki dydaktyczne mogą posiadać także asystenci i studenci badawczy. Promocja wykładowcy z kategorii A do B następuje na podstawie decyzji uczelni, wyrażonej w następstwie pozytywnej oceny nauczania i osiągnięć badawczych. Bardzo rzadko zdarza się odmowa promocji.

Fot. Stefan Ciechan

Starszy wykładowca i reader stanowią poziom promocji o takiej samej skali płac. We wszystkich uniwersytetach promowanie na stanowisko readera stanowi nagrodę przede wszystkim za osiągnięcia badawcze, podczas gdy na stanowisko starszego wykładowcy awansuje się za osiągnięcia badawcze, dydaktyczne lub inne osiągnięcia, zwykle traktowane łącznie. Ostatnim etapem promocji w karierze akademickiej jest stanowisko profesora. Promocja na to stanowisko prawie zawsze dotyczy osób zajmujących stanowisko starszego wykładowcy lub readera i zwykle za wyróżniające się osiągnięcia w dziedzinie badań. Do stanowisk promocyjnych zalicza się także

stanowiska kierownicze dziekana i kierownika departamentu, na które w większości „starych” uniwersytetów wybiera się na kadencję trwającą 1-3 lata.

W „nowych” uniwersytetach oraz innych szkołach wyższych nie będących uniwersytetami występują następujące stanowiska akademickie (od najwyższego do najniższego): profesor/kierownik departamentu, reader, główny wykładowca, wykładowca I i wykładowca II.

Najniższym stanowiskiem, na które odbywa się promocja, jest główny wykładowca. Podobnie jak w „starych” uniwersytetach tytuły profesora i readera są na ogół przyznawane na podstawie osiągnięć badawczych. Są to jednak wyłącznie tytuły honorowe, nie upoważniające do wyższego wynagrodzenia. Poza tymi tytułami, promocja w nowych uniwersytetach zazwyczaj jest dokonywana nie tyle na podstawie osobistych osiągnięć na poprzednim stanowisku (jak w „starych” uniwersytetach), ale poprzez powołanie na stanowisko związane z pełnieniem funkcji administracyjnych lub menedżerskich, np. kierownika departamentu lub dziekana. Stanowiska takie mogą być także otwarte dla kandydatów z zewnątrz. Wówczas powołanie na nie odbywa się w drodze konkursu, przy dużej konkurencji, zarówno wewnętrznej jak i zewnętrznej. Warto przy tym zauważyć, że niektóre uniwersytety przyznają tytuły honorowe profesora osobom piastującym stanowiska kierownicze.

WYMAGANIA NA STANOWISKA AKADEMICKIE

Nie ma ogólnokrajowych wymagań prawnych dotyczących kwalifikacji kandydatów pragnących rozpocząć karierę akademicką. Wyższe uczelnie są instytucjami autonomicznymi i same decydują o wymaganiach stawianych kandydatom na pracowników akademickich. Na każde stanowisko powołuje się metodą konkursową. Wymaganiem jest zwykle „dobry” pierwszy stopień akademicki w nauczanej dziedzinie (I lub II klasy). Najwyższe wymagania na stanowiska akademickie stawiają „stare” uniwersytety, w których stopień doktora (PhD) stał się normą w większości dyscyplin naukowych. W dalszym ciągu nie jest tak w „nowych” uniwersytetach.

Promocję na wyższe stanowisko uzyskuje się w konkursie otwartym, do którego mogą przystąpić zarówno kandydaci z danej uczelni, jak i z zewnątrz. Uczelnia może także, w dowód szacunku, niezależnie promować swoich wartościowych pracowników na wyższe stanowiska. Wspomniany wcześniej tytuł reader jest oznaką szacunku dla starszych nauczycieli akademickich i nie ma statusu hierarchicznego, ale pociąga za sobą przesunięcie w górę w punktacji na skali płac starszych wykładowców.

WARUNKI ZATRUDNIENIA

Nauczyciele akademicy nie są urzędnikami państwowymi, lecz pracownikami danej uczelni. Nie mają więc zagwarantowanego zatrudnienia na cały okres aktywności zawodowej. Do 1998 r. zwyczajowo, a w niektórych przypadkach na mocy kontraktów zatrudnienia, nauczyciele akademicy uniwersytetów posiadali tenure, czyli prawo pozostawania na swoim stanowisku do osiągnięcia wieku emerytalnego, pod warunkiem niezastąpienia podstaw do zwolnienia dyscyplinarnego. Ustawa o reformie edukacji z 1998 r. narzuca takie zapisy w statutach poszczególnych uczelni, które umożliwiają ich władzom zwolnienie nauczyciela akademickiego z powodu jego zbędności.

W „starych” uniwersytetach kontrakty nauczycieli akademickich nie określają obowiązkowej liczby godzin w tygodniu. Wprawdzie szczegółowe treści kontraktów zatrudnienia różnią się pomiędzy uniwersytetami, ale wszystkie zawierają zapis o obowiązkach dydaktycznych i administracyjnych oraz prowadzeniu badań zgodnie z wymaganiami wicekanclerza uczelni. Za zgodą szefa departamentu, zaakceptowaną przez dyrektora instytutu, pracownicy akademicy mogą podjąć pracę zarobkową w innym departamencie lub poza uczelnią pod warunkiem, że nie będzie ona kolidować z ich obowiązkami w uczelni, lecz je uzupełniać.

W przypadku „nowych” uniwersytetów i innych instytucji szkolnictwa wyższego istnieje uzgodniony kontrakt zatrudnienia nauczycieli akademickich, zawierający warunki zatrudnienia, które obejmują maksymalne obciążenie dydaktyczne w wysokości 550 godz. w roku (18 godz. tygodniowo). W niektórych uczelniach może być wymagana obecność w miejscu pracy również poza godzinami zajęć dydaktycznych. Ponadto, podobnie jak w „starych” uniwersytetach, pracownicy pragnący podjąć płatną pracę poza kontraktem z uczelnią muszą uzyskać zgodę. Przy wyrażaniu zgody oczekuje się, że dodatkowa praca będzie uzupełniać ich obowiązki dydaktyczne. Pracownikom akademickim przysługuje urlop wypoczynkowy. O czasie trwania urlopu wypoczynkowego w „starych” uniwersytetach – do którego nie wlicza się świąt ustawowych oraz okresów, kiedy uczelnia jest zamknięta – decydują zainteresowane uniwersytety. W „nowych” uniwersytetach urlop wypoczynkowy wynosi 35 dni roboczych w roku. Normalny wiek emerytalny to 65 lat, ale nauczyciele akademicy mogą ubiegać się o wcześniejszą emeryturę w wieku 60 lat.

PLACE

Nauczyciele akademicy są opłacani zgodnie ze skalą płac przewidzianą na danym stanowisku. O miejscu na tej skali decydują kwalifikacje, doświadczenie, wiek i lata pracy. Dwa ostatnie elementy odgrywają rolę decydującą. Zakresy płac na poszczególnych stanowiskach są bardzo szerokie i, z wyjątkiem najwyższych poziomów, pracownicy co roku automatycznie awansują na skali płac. W nielicznych przypadkach odbywa się to na podstawie oceny dotychczasowych osiągnięć.

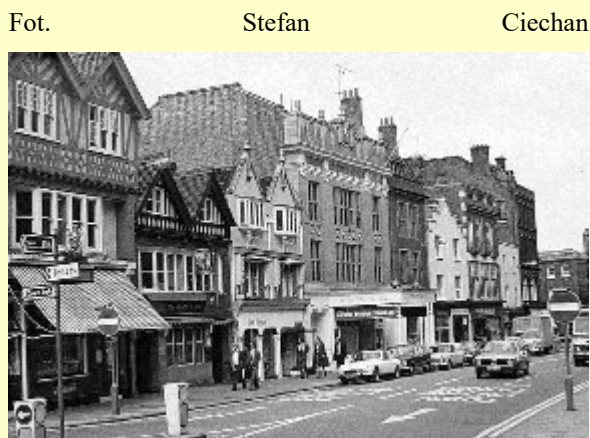
Brak precyzyjnych danych na temat faktycznych zarobków w szkolnictwie wyższym Wielkiej Brytanii. początkowa płaca roczna na stanowisku wykładowcy w uniwersytetach od 1 lutego 2002 r. wynosi 22 522 funty (37 447 euro), a płaca maksymalna starszego wykładowcy – 41 732 funty (69 388 euro). Ocenia się, że płace profesorów wynoszą średnio 50 124 funty (83 341 euro) w „starych” uniwersytetach i 40 278 funtów (66 970 euro) w „nowych”. Ostatnie dane dotyczą roku akademickiego 1999/2000. Warto zauważyć, że płace profesorów w London Business School są najwyższe w Wielkiej Brytanii i wynoszą średnio 81 607 funtów (135 688 euro) rocznie.

CIAŁA POŚREDNIE, KONSULTACYJNE I DORADCZE

W ramach rządu szkolnictwo wyższe nadzoruje Departament Edukacji Dalszej i Wyższej, Szkolenia i Zatrudnienia (DHFETE). W ramach tego departamentu Wydział Edukacji Wyższej i Dalszej odpowiada przede wszystkim za politykę, planowanie, finansowanie i administrację edukacji wyższej i dalszej. Funkcję doradczą w tym zakresie pełni Rada Szkolnictwa Wyższego Irlandii Północnej.

Sprawami finansowania szkolnictwa wyższego zajmują się odpowiednie rady finansowania szkolnictwa wyższego Anglii i Walii, w skład których wchodzi

przedstawiciele biznesu, przemysłu, organizacji zawodowych i władz lokalnych, jak również osoby ze szkolnictwa wyższego. Członków tych rad powołuje sekretarz stanu. W przypadku Irlandii Północnej skład rady odzwierciedla interesy krajowe, akademickie i badawcze, a także interesy biznesu i społeczności lokalnej.

Odpowiednikiem konferencji rektorów jest stowarzyszenie noszące nazwę Uniwersytety Zjednoczonego Królestwa. Pełni ono rolę konsultacyjną i doradczą, nie posiadając jednak żadnego umocowania prawnego w ustawodawstwie o szkolnictwie wyższym. Utrzymuje się z corocznych składek wpłacanych przez uniwersytety członkowskie.

W szkolnictwie wyższym Wielkiej Brytanii (z wyjątkiem Szkocji) istnieją trzy związki zawodowe uznane przez rząd i pracodawców za partnerów w negocjacjach warunków zatrudnienia i pracy. Są to: Stowarzyszenie Nauczycieli Uniwersyteckich (AUT), Związek Wykładowców Uniwersytetów i Kolegiów (NATFHE) oraz Unison, którego członkami są pracownicy pomocniczy uniwersytetów.

FINANSOWANIE

Wyższe uczelnie Wielkiej Brytanii otrzymują środki finansowe zarówno ze źródeł publicznych, jak i prywatnych. Fundusze rządowe, w formie grantu blokowego, są przyznawane na wsparcie działalności dydaktycznej, badawczej oraz innej działalności związanej z nauczaniem i badaniami. Od roku akademickiego 1998/99 obowiązuje nowy system finansowania, w którym wysokość przydzielonych środków zależy od tzw. zredukowanej liczby studentów i kosztochłonności kształcenia studenta na danym kierunku, przy czym kierunki studiów podzielono na 4 grupy. Poza współczynniki wagowymi, zależnymi od przyporządkowania do danej grupy kosztowej, stosowane są dalsze współczynniki wagowe związane bezpośrednio z uczelnią, np. uwzględniane są dodatkowe koszty związane ze studiami niestacjonarnymi lub studentami dorosłymi, bądź też lokalizacją uczelni (w mniejszym mieście czy w Londynie).

Czesne płacone przez studentów stanowi drugie co do ważności źródło finansowania szkolnictwa wyższego. Uczelnie mają swobodę w ustalaniu wysokości czesnego, z tym że dla studentów z krajów UE nie może ono przekraczać maksymalnej wartości ustalonej przez sekretarza stanu ds. edukacji i zatrudnienia.

Finansowaniem badań naukowych w szkołach wyższych, poza ciałami finansującymi działalność dydaktyczną, zajmują się różne specjalistyczne rady badawcze. Zgodnie z danymi OECD, bezpośrednie wydatki państwa na szkoły wyższe wyniosły 0,7 proc. PKB w 1997 r., natomiast całkowite wydatki, zarówno ze źródeł publicznych, jak i prywatnych – z uwzględnieniem środków międzynarodowych i publicznych subsydiów do gospodarstw domowych – wyniosły 1,3 proc. PKB. Dane te nie uwzględniają opłat studenckich za nauczanie wprowadzonych w późniejszym okresie. Wobec czego obecne łączne wydatki powinny być wyższe.

Dr Ryszard Mosakowski jest adiunktem Politechniki Gdańskiej i wiceprzewodniczącym Krajowej Sekcji Nauki NSZZ „Solidarność” oraz członkiem Rady Europejskiej Education International.